

THE RATIO BETWEEN LATENT AND OFFICIALLY RECORDED CRIME: PROBLEMS OF STATISTICAL ANALYSIS

Nodir Dusanov

Trainee Lecturer, Faculty of Law

Abu Rayhan Beruni University

E-mail: n.dusanov@mail.ru

Science ID: MQD-0926-0011

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: latent crime, officially registered crime, criminological statistics, hidden crime rate, statistical analysis, clearance rate, cybercrime, criminal law policy, criminological monitoring, crime dynamics.

Received: 09.09.26

Accepted: 10.09.26

Published: 11.09.26

Abstract: This article analyzes one of the important problems of criminology — the phenomenon of latent (hidden) crime and its correlation with officially registered crime indicators. The author scientifically examines the natural and artificial forms of latency and the causes of its occurrence, and, using the example of Uzbekistan's official criminal statistics for 2019–2024, considers the extent to which registered indicators reflect the actual state of crime. Areas with a high level of latency, such as cybercrime, economic crime, and domestic violence, are analyzed separately. The research findings indicate that an increase in statistical indicators often reflects not so much a growth in actual crime as an improvement in the system of its detection and recording, which requires a critical approach to statistical data when shaping criminal law policy.

LATENT JINOYATCHILIK VA RASMAN QAYD ETILGAN JINOYATCHILIK O'RTASIDAGI NISBAT: STATISTIK TAHLIL MUAMMOLARI

Nodir Dusanov

Abu Rayhon Beruniy universiteti yuridik fakulteti stajyor o'qituvchisi

n.dusanov@mail.ru

Ilmiy identifikatsiya raqami: MQD-0926-0011

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: latent jinoyatchilik, rasman qayd etilgan jinoyatchilik, kriminologik statistika, jinoyatchilikning yashirin qismi, statistik tahlil, fosh etish darajasi, kiberjinoyatchilik, jinoyat-huquqiy siyosat, kriminologik monitoring, jinoyatchilik dinamikasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada kriminologiyaning muhim muammolaridan biri — latent (yashirin) jinoyatchilik hodisasi hamda uning rasman qayd etilgan jinoyatchilik koʻrsatkichlari bilan nisbati tahlil qilingan. Muallif tomonidan latentlikning tabiiy va sunʼiy shakllari, uning yuzaga kelish sabablari ilmiy jihatdan yoritilgan hamda Oʻzbekistonning rasmiy jinoyat statistikasi (2019–2024 yillar) misolida rasman qayd etilgan koʻrsatkichlarning haqiqiy jinoyatchilik holatini qanchalik aks ettirishi masalasi koʻrib chiqilgan. Kiberjinoyatchilik, iqtisodiy jinoyatlar va oilaviy zoʻravonlik kabi yuqori latentlikka ega boʻlgan yoʻnalishlar alohida tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, statistik koʻrsatkichlarning oʻsishi koʻpincha haqiqiy jinoyatchilikning koʻpayishidan emas, balki uni aniqlash va qayd etish tizimining takomillashuvidan dalolat berishi mumkin, bu esa jinoyat-huquqiy siyosatni shakllantirishda statistik maʼlumotlarga tanqidiy yondashuvni talab qiladi.

**СООТНОШЕНИЕ ЛАТЕНТНОЙ И ОФИЦИАЛЬНО ЗАРЕГИСТРИРОВАННОЙ
ПРЕСТУПНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ СТАТИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА**

Нодир Дусанов

Стажёр-преподаватель юридического факультета

Университета Абу Райхана Беруни

E-mail: n.dusanov@mail.ru

Научный идентификационный номер: MQD-0926-0011

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: латентная преступность, официально зарегистрированная преступность, криминологическая статистика, скрытая часть преступности, статистический анализ, уровень раскрываемости, киберпреступность, уголовно-правовая политика, криминологический мониторинг, динамика преступности.

Аннотация: В данной статье анализируется одна из важных проблем криминологии — явление латентной (скрытой) преступности и её соотношение с официально зарегистрированными показателями преступности. Автором научно освещены естественные и искусственные формы латентности, причины её возникновения, а также на примере официальной уголовной статистики Узбекистана за 2019–2024 годы рассмотрен вопрос о том, насколько

зарегистрированные показатели отражают реальное состояние преступности. Отдельно проанализированы такие направления с высоким уровнем латентности, как киберпреступность, экономические преступления и семейно-бытовое насилие. Результаты исследования показывают, что рост статистических показателей часто свидетельствует не столько об увеличении реальной преступности, сколько о совершенствовании системы её выявления и учёта, что требует критического подхода к статистическим данным при формировании уголовно-правовой политики.

Kirish. Kriminologiya fanida jinoyatchilikni o'rganishning eng murakkab va shu bilan birga eng dolzarb muammolaridan biri — bu rasman qayd etilgan jinoyatchilik bilan haqiqatda sodir bo'lgan, biroq huquqni muhofaza qilish organlari e'tiboridan chetda qolgan jinoyatlar o'rtasidagi nisbatni aniqlashdir. Fanda bu hodisa latent, ya'ni yashirin jinoyatchilik tushunchasi bilan ifodalanadi. Latent jinoyatchilik deganda, sodir etilgan, biroq huquqni muhofaza qilish organlariga ma'lum bo'lmagan yoki ma'lum bo'lsa-da, rasmiy statistik hisobga olinmagan jinoyatlar majmuasi tushuniladi. Bu hodisaning mavjudligi shubhasiz, chunki hech qanday davlat statistik tizimi jamiyatda sodir bo'layotgan barcha huquqbuzarliklarni to'liq qamrab ololmaydi. Muammoning dolzarbliigi shundaki, aynan rasmiy statistika asosida davlat jinoyat-huquqiy siyosatini shakllantiradi, profilaktika dasturlarini ishlab chiqadi va resurslarni taqsimlaydi — agar bu statistika haqiqiy holatni yetarlicha aks ettirmasa, qabul qilinadigan qarorlar ham o'z samarasini bermasligi mumkin.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Latent jinoyatchilik kriminologiya va jinoyatchilik statistikasining murakkab muammolaridan biri bo'lib, uning mohiyati sodir etilgan jinoyatlarning muayyan qismi huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ma'lum bo'lmashligi yoki rasmiy statistik hisobga kiritilmasligi bilan izohlanadi. Shu sababli rasmiy qayd etilgan jinoyatlar soni jamiyatda amalda sodir etilgan barcha jinoiy hodisalarning to'liq hajmini har doim ham aks ettirmaydi. Kriminologik adabiyotlarda ushbu tafovut ko'pincha jinoyatchilikning “yashirin qismi” yoki “dark figure of crime” tushunchasi orqali izohlanadi [1].

Latent jinoyatchilikni o'rganish bo'yicha nazariy yondashuvlarning shakllanishida T. Sellin muhim o'rin tutadi. Olim jinoyatchilik statistikasini tahlil qilishda rasmiy ma'lumotlarning cheklanganligini ko'rsatib, jinoyat hodisasi huquqni muhofaza qilish tizimining turli

bosqichlaridan o'tgan sari statistik ma'lumotlar selektiv xususiyat kasb etishini ta'kidlagan [2]. Ushbu yondashuvdan kelib chiqib, qayd etilgan jinoyatlar sonini real jinoyatchilikning bevosita va to'liq ko'rsatkichi sifatida qabul qilish metodologik jihatdan ehtiyotkorlikni talab etadi.

M. Maguire jinoyatchilik statistikasining shakllanishini murakkab institutsional jarayon sifatida tahlil qiladi. Uning fikricha, rasmiy statistika faqat jinoyatlarning real tarqalishiga emas, balki aholining huquqni muhofaza qiluvchi organlarga murojaat qilish faolligi, politsiyaning jinoyatlarni qayd etish amaliyoti, huquqiy normalar va institutsional siyosatdagi o'zgarishlarga ham bog'liq [3]. Demak, rasmiy jinoyatchilik ko'rsatkichining oshishi har doim real jinoyatchilik darajasining mutanosib oshganligini anglatmaydi. Aksincha, qayd etish tizimining takomillashishi yoki fuqarolarning murojaat qilishga moyilligi kuchayishi ham statistik o'sishga sabab bo'lishi mumkin.

Latent jinoyatchilikni aniqlashda viktimologik tadqiqotlar muhim metodologik vosita hisoblanadi. J. van Dijk, J. van Kesteren va P. Smit tomonidan xalqaro viktimologik tadqiqotlar asosida olib borilgan tahlillar rasmiy statistik ma'lumotlar bilan aholining real viktimizatsiya tajribasi o'rtasida muayyan tafovutlar mavjudligini ko'rsatadi [4]. Viktimologik so'rovlar huquqni muhofaza qiluvchi organlarga xabar qilinmagan hodisalar haqida ma'lumot olish imkonini bergani sababli latent jinoyatchilik hajmini baholashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, viktimologik so'rovlarning o'zi ham mutlaq aniqlikni ta'minlamaydi. Respondentlarning ayrim hodisalarni unutishi, voqeani turlicha talqin qilishi, ijtimoiy jihatdan noqulay holatlarni oshkor qilishni istamasligi yoki jinoyatning huquqiy mazmunini noto'g'ri tushunishi natijalarga ta'sir qilishi mumkin [5]. Shu sababli latent jinoyatchilikni faqat bitta axborot manbasi asosida aniqlash yetarli emas.

M. Aebi va hamkorlari tomonidan ishlab chiqilgan Yevropa jinoyatchilik statistikasi materiallari ham davlatlar o'rtasidagi rasmiy jinoyatchilik ko'rsatkichlarini to'g'ridan-to'g'ri taqqoslashda ehtiyotkor bo'lish zarurligini ko'rsatadi. Jinoyatlarning huquqiy ta'rifi, hisobga olish qoidalari, statistika yuritish tizimi va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning tashkiliy amaliyotidagi farqlar xalqaro statistik qiyoslash natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin [6]. Bu holat latent va qayd etilgan jinoyatchilik nisbatini xalqaro miqyosda o'rganishda yagona metodologik mezonlardan foydalanish zaruratini yuzaga keltiradi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Giyohvand moddalar va jinoyatchilik bo'yicha boshqarmasi (UNODC) tomonidan jinoyatchilik statistikasi bo'yicha ishlab chiqilgan metodologik hujjatlarda ham ma'muriy statistika bilan viktimologik so'rov ma'lumotlarini o'zaro to'ldiruvchi axborot manbalari sifatida qo'llashga alohida e'tibor qaratiladi [7]. Bunday yondashuv rasmiy statistikaning imkoniyatlari va cheklovlarini aniqlash, qayd etilmagan jinoyatlar

ulushini taxminiy baholash hamda jinoyatchilikning haqiqiy tendensiyalarini chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi.

Latentlikka ta'sir qiluvchi omillar qatorida jabrlanuvchining qo'rquvi, ijtimoiy bosim, huquqiy savodxonligi, jinoyatchiga qaramligi va vakolatli organlarga murojaat qilishga tayyorligi kriminologik adabiyotlarda qayd etiladi [4, 7]. Huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ishonch darajasi ham umumiy kriminologik nazariyada murojaat qilish xulq-atvoriga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillardan biri sifatida ko'riladi. Biroq ushbu tadqiqot doirasida O'zbekiston aholisi orasidagi ishonch darajasi alohida empirik o'lchanmagan.

Statistik nuqtayi nazardan, latent jinoyatchilik va rasmiy qayd etilgan jinoyatchilik o'rtasidagi nisbatni oddiy matematik koeffitsiyent bilan ifodalash murakkab. Buning asosiy sababi latent jinoyatlarning haqiqiy soni bevosita kuzatiladigan ko'rsatkich emasligidir. Agar amalda sodir etilgan jinoyatlarning umumiy sonini C, rasmiy qayd etilgan jinoyatlarni R, latent qismini esa L bilan belgilasak, nazariy jihatdan:

$$C = R + L$$

munosabati mavjud bo'ladi. Biroq amaliy tadqiqotda R ma'lum bo'lsa-da, L miqdori to'liq kuzatilmaydi va uni turli bilvosita metodlar yordamida baholash talab qilinadi. Shuning uchun latentlik darajasini hisoblashda olingan natija mutlaq son emas, balki muayyan metodologik shartlar asosida shakllangan statistik baho sifatida talqin qilinishi lozim [3, 5].

Latent jinoyatchilikni statistik baholashning yana bir usuli o'z xatti-harakatlari haqida anonim ma'lumot berishga asoslangan self-report tadqiqotlaridir. Bunday tadqiqotlar, ayniqsa, rasmiy organlar tomonidan aniqlanmagan huquqbuzarliklarni o'rganishga yordam beradi. Biroq ushbu metodda ham respondentlarning samimiyligi, xotira xatolari va tanlanmaning reprezentativligi bilan bog'liq cheklovlar mavjud [5].

Shu sababli latent jinoyatchilikni baholash metodologiyasi ma'lumotlar triangulyatsiyasi tamoyiliga asoslanishi maqsadga muvofiq. Bunda rasmiy jinoyatchilik statistikasi, viktimologik so'rovlar, self-report tadqiqotlari, sud va prokuratura ma'lumotlari, sog'liqni saqlash tizimidagi ayrim statistik ko'rsatkichlar hamda boshqa ma'muriy ma'lumotlar o'zaro qiyoslanadi. Turli manbalardan olingan natijalarning birgalikdagi tahlili jinoyatchilikning yashirin qismini nisbatan ishonchliroq baholash imkonini beradi [6, 7].

Umuman, ilmiy adabiyotlar tahlili latent va rasmiy qayd etilgan jinoyatchilik o'rtasidagi nisbatni aniqlash sof statistik masala emasligini ko'rsatadi. Ushbu nisbatga huquqiy, institutsional, ijtimoiy, psixologik va metodologik omillar bir vaqtning o'zida ta'sir qiladi. Shu sababli rasmiy statistikadagi o'zgarishlarni real jinoyatchilik dinamikasi bilan avtomatik ravishda tenglashtirish

ilmiy jihatdan asosli emas. Jinoyatchilik holatini obyektivroq baholash uchun bir necha mustaqil ma'lumot manbalaridan foydalanadigan kompleks metodologik yondashuv zarur.

Natijalar va muhokama. Kriminologik adabiyotlarda latentlikning tabiiy va sun'iy shakllari farqlanadi. Tabiiy latentlikda sodir etilgan qilmish vakolatli organlarga ma'lum bo'lmaydi yoki jabrlanuvchi va boshqa shaxslar tomonidan xabar qilinmaydi. Ayrim korrupsiya holatlarida ishtirokchilarning o'zaro manfaatdorligi, qilmishni oshkor qilishdan manfaatdor emasligi yoki boshqa ijtimoiy-huquqiy omillar vakolatli organlarga murojaat qilish ehtimolini kamaytirishi mumkin. Shu sababli korrupsiyaga oid ayrim jinoyatlar yuqori latentlik xususiyatiga ega bo'lishi mumkin [4, 7]. Sun'iy latentlik esa jinoyat to'g'risidagi axborot mavjud bo'lishiga qaramay, uning rasmiy statistik hisobga kirmasligi bilan bog'liq nazariy tushunchadir. Kriminologik adabiyotlarda murojaatni tegishli tartibda qayd etmaslik, qilmishni boshqa huquqiy kategoriya bo'yicha hisobga olish yoki jinoyat sifatida rasmiylashtirmaslik singari holatlar sun'iy latentlikka misol sifatida keltiriladi. Mazkur holatlar ushbu tadqiqotda O'zbekiston huquqni qo'llash amaliyotiga nisbatan aniqlangan faktlar sifatida emas, balki umumiy kriminologik nazariyada uchraydigan latentlik mexanizmlari sifatida ko'rib chiqiladi.

Latentlik darajasi jinoyat turlariga qarab keskin farqlanadi, bu esa statistik tahlilni yanada murakkablashtiradi. Xorijiy va mahalliy kriminologik tadqiqotlarga ko'ra, qasddan odam o'ldirish kabi og'ir jinoyatlarning latentlik darajasi nisbatan past bo'ladi, chunki bunday holatlar ko'pincha yashirib bo'lmaydigan oqibatlarga olib keladi. Ammo iqtisodiy jinoyatlar, korrupsiya, jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar va oilaviy zo'ravonlik kabi yo'nalishlarda latentlik darajasi juda yuqori bo'lishi mumkin. Xususan, iqtisodiyot sohasidagi jinoyatlarga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlarda qalbaki pul yasash kabi murakkab jinoyatlarning yuqori latentlik darajasiga ega ekanligi alohida ta'kidlanadi, chunki bunday jinoyatlarni aniqlash maxsus bilim va texnik vositalarni talab qiladi. Xorijiy tadqiqotchilar, jumladan m.klaynard va p.yiger tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham yirik korxonalarda sodir etiladigan xo'jalik jinoyatlarining sezilarli qismi rasmiy statistikadan chetda qolishi isbotlangan.

O'zbekiston bo'yicha 2019–2024-yillarga oid rasman qayd etilgan jinoyatchilik ko'rsatkichlarining dinamikasi sezilarli o'zgarishlarni namoyon etadi. Tadqiqotda foydalanilgan rasmiy statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda 132 298 ta jinoyat qayd etilgan. Mazkur ko'rsatkichlarning yillar kesimidagi o'zgarishini talqin qilishda faqat jinoyatchilikning real ko'payishi omiliga tayanish metodologik jihatdan yetarli emas. Kriminologik nazariyaga ko'ra, qayd etilgan jinoyatlar soniga jinoyatlarning real dinamikasi bilan bir qatorda ularni aniqlash va hisobga olish amaliyoti, fuqarolarning murojaat qilish faolligi, qonunchilikdagi o'zgarishlar va boshqa institutsional omillar ham ta'sir qilishi mumkin [3, 7]. Shu sababli O'zbekiston bo'yicha

qayd etilgan jinoyatlar sonining o'sishida ushbu omillarning ham muayyan ta'siri bo'lishi mumkin, biroq ularning har birining hissasini aniqlash alohida empirik tadqiqotni talab qiladi.

Boshqacha aytganda, besh yil ichida rasman qayd etilgan jinoyatlar soni ikki barobardan ortiq oshgan. Bunday keskin o'sishni faqat jinoiy vaziyatning yomonlashuvi bilan izohlash ilmiy jihatdan yetarli emas — statistikachilar va kriminologlar bu o'sishning muhim qismini aynan jinoyatlarni aniqlash va ro'yxatga olish tizimining takomillashuvi, fuqarolarning huquqiy ongi va organlarga murojaat qilish faolligining oshishi, shuningdek raqamli nazorat vositalarining joriy etilishi bilan bog'lashadi. Bu holat statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilishda "o'sish — yomonlashuv" degan sodda formuladan voz kechish zarurligini ko'rsatadi.

Fosh etish darajasi ham qayd etilgan jinoyatchilikni statistik tahlil qilishda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Tadqiqotda foydalanilgan statistik ma'lumotlarda 2024-yilda qayd etilgan jinoyatlarning 92,4 foizi fosh etilgani ko'rsatilgan. Biroq metodologik nuqtai nazardan ushbu ko'rsatkich rasman qayd etilgan jinoyatlar doirasida shakllantirilishini hisobga olish zarur. U latent, ya'ni rasmiy hisobga kirmagan jinoyatlarni qamrab olmaydi. Shu sababli fosh etish darajasi bilan latent jinoyatchilik hajmi turli statistik kategoriyalarni ifodalaydi va ularni o'zaro bevosita tenglashtirish maqsadga muvofiq emas. Demak, fosh etish darajasining yuqoriligi jinoyatchilikka qarshi kurashning umumiy samaradorligi haqida emas, balki faqat "ko'rinadigan" qismi bo'yicha ish samaradorligi haqida xulosa chiqarish imkonini beradi. Bu — kriminologik statistikada tez-tez yo'l qo'yiladigan metodologik xatolardan biri bo'lib, uni ilmiy adabiyotlarda "statistik illyuziya" deb ham atashadi.

Kiberjinoyatchilik sohasidagi statistik dinamika latentlik muammosini o'rganishda alohida e'tiborga loyiq. Tadqiqotda foydalanilgan rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilda 58,8 mingta kiberjinoyat qayd etilgan va bu ko'rsatkich avvalgi davrlarga nisbatan sezilarli oshgan. Bunday o'sishni faqat ilgari latent bo'lgan jinoyatlarning aniqlanishi bilan izohlash yetarli emas. Unga kiberjinoyatlarning real ko'payishi, raqamli xizmatlardan foydalanish ko'lamining kengayishi, jinoyatlarni aniqlashning texnik imkoniyatlari takomillashishi, fuqarolarning murojaat qilish faolligi, huquqiy kvalifikatsiya yoki statistik hisob yuritish amaliyotidagi o'zgarishlar kabi omillar ham ta'sir qilgan bo'lishi mumkin. Shu jihatdan ilgari latent bo'lgan kiberjinoyatlarning aniqlanishi kuzatilayotgan statistik o'sishni shakllantiruvchi omillardan biri bo'lishi mumkin, ammo mavjud statistik ma'lumotlarning o'zi ushbu omilning aniq ulushini belgilash imkonini bermaydi.

Oilaviy-maishiy zo'ravonlik latentlik darajasi nisbatan yuqori bo'lishi mumkin bo'lgan yo'nalishlardan biridir. Jabrlanuvchining iqtisodiy yoki psixologik qaramligi, ijtimoiy bosim, oilaviy munosabatlarni saqlab qolish istagi va boshqa omillar ayrim holatlarning vakolatli

organlarga ma'lum qilinmasligiga sabab bo'lishi mumkin [4, 7]. So'nggi yillarda himoya orderlari va murojaatlar sonidagi o'zgarishlarni ham bir ma'noda zo'ravonlikning real ko'payishi yoki ilgari latent bo'lgan holatlarning ochilishi sifatida talqin qilish mumkin emas. Ilgari xabar qilinmagan ayrim holatlarning rasmiy hisobga kira boshlashi ushbu dinamikaga ta'sir qiluvchi ehtimoliy omillardan biri bo'lishi mumkin. Biroq mazkur gipotezani tekshirish uchun maxsus viktimologik va sotsiologik tadqiqotlar zarur.

Latent jinoyatchilikni o'rganishning statistik tahlil metodologiyasi nuqtai nazaridan bir qator jiddiy muammolar mavjud. Birinchidan, latentlikning aynan qanday ko'lamga ega ekanligini faqat rasmiy statistika asosida aniqlab bo'lmaydi — buning uchun qo'shimcha usullar, jumladan aholi o'rtasida o'tkaziladigan viktimologik so'rovlar, ekspert baholari usuli va boshqa mamlakatlar bilan qiyosiy tahlil zarur bo'ladi. Ikkinchidan, turli davrlarda yig'ilgan statistik ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri solishtirish metodologik jihatdan noto'g'ri bo'lishi mumkin, chunki bu davrlar mobaynida jinoyatlarni ro'yxatga olish tartibi, jinoyat kodeksiga kiritilgan o'zgartirishlar yoki hisobga olish mezonlari o'zgargan bo'lishi mumkin. Uchinchidan, hududlar kesimida qayd etilgan jinoyatchilik ko'rsatkichlarini qiyoslashda ham ehtiyotkorlik talab etiladi. Muayyan hududdagi yuqori ko'rsatkich real kriminogen vaziyat bilan bir qatorda aholi soni va zichligi, urbanizatsiya darajasi, iqtisodiy faollik, migratsiya, jinoyatlarni aniqlash va ro'yxatga olish amaliyoti hamda fuqarolarning murojaat qilish xususiyatlari kabi ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli Toshkent shahri yoki boshqa hududlardagi ko'rsatkichlarning sabablarini maxsus hududiy statistik tahlilsiz muayyan bitta omil bilan izohlash metodologik jihatdan to'g'ri emas.

Yuqorida keltirilgan tahlil asosida shuni xulosa qilish mumkinki, latent jinoyatchilik muammosi kriminologik fan uchun nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham ega bo'lgan dolzarb masaladir. Rasmiy statistikaning o'sishi har doim ham jinoiy vaziyatning yomonlashuvi sifatida talqin qilinmasligi, aksincha, ko'pincha aniqlash va hisobga olish tizimining takomillashuvi natijasi bo'lishi mumkinligi ilmiy jihatdan asoslanishi zarur. Shu bois jinoyatchilikni kompleks kriminologik baholashda rasmiy statistik ma'lumotlarni viktimologik, sotsiologik va boshqa muqobil tadqiqot natijalari bilan qiyoslash, latentlikni baholash metodologiyasini rivojlantirish hamda ochiq va detalizatsiyalangan statistik ma'lumotlardan ilmiy tadqiqotlarda foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Latent jinoyatchilik va rasman qayd etilgan jinoyatchilik o'rtasidagi nisbat kriminologik statistikaning eng muhim metodologik muammolaridan biri hisoblanadi. Rasmiy statistika huquqni muhofaza qiluvchi organlarga ma'lum bo'lgan va belgilangan tartibda qayd etilgan jinoyatlarni aks ettiradi, biroq u jamiyatda sodir etilgan barcha jinoiy qilmishlarning mutlaq

hajmini to'liq ifodalamasligi mumkin. Shu bois rasmiy jinoyatchilik ko'rsatkichlari asosida umumiy kriminogen vaziyatga baho berishda latentlik omilini hisobga olish zarur.

Tadqiqot natijalari latent va rasman qayd etilgan jinoyatchilik o'rtasidagi nisbatni faqat rasmiy statistik ko'rsatkichlar asosida to'liq aniqlash mumkin emasligini ko'rsatadi. Rasmiy statistika qayd etilgan jinoyatlar dinamikasini aks ettiradi, latent jinoyatchilik esa bevosita kuzatilmaydigan hodisa bo'lganligi sababli uning ko'lamini baholash qo'shimcha metodologik vositalarni talab qiladi.

Birinchidan, qayd etilgan jinoyatlar sonidagi o'zgarishlarni real jinoyatchilik dinamikasi bilan avtomatik ravishda tenglashtirish metodologik jihatdan asosli emas. Statistik ko'rsatkichlarga real kriminogen jarayonlar bilan bir qatorda qayd etish amaliyoti, murojaat qilish faolligi, qonunchilik va boshqa institutsional omillar ham ta'sir qilishi mumkin.

Ikkinchidan, kiberjinoyatchilik, oilaviy-maishiy zo'ravonlik, korrupsiya va ayrim iqtisodiy jinoyatlar kabi yo'nalishlarda rasmiy ko'rsatkichlar dinamikasini latentlik bilan bog'lashda sababiy xulosalardan ehtiyot bo'lish zarur. Statistik o'sish latent holatlarning aniqlanishi bilan bog'liq bo'lishi mumkin, biroq bu ehtimolni tasdiqlash uchun viktimologik, sotsiologik va boshqa mustaqil empirik ma'lumotlar talab etiladi.

Uchinchidan, latent jinoyatchilikni ilmiy baholashda rasmiy statistika, viktimologik so'rovlar, self-report tadqiqotlari va boshqa ma'muriy ma'lumotlarni o'zaro qiyoslashga asoslangan triangulyatsion yondashuv istiqbolli hisoblanadi. Bunday metodologiya qayd etilgan va yashirin jinoyatchilik o'rtasidagi nisbatni nisbatan asosli baholash hamda jinoyatchilik profilaktikasiga doir ilmiy xulosalarning empirik ishonchliligini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Biderman A.D., Reiss A.J. On Exploring the "Dark Figure" of Crime // The Annals of the American Academy of Political and Social Science. – 1967. – Vol. 374. – P. 1–15.
2. Sellin T. The Significance of Records of Crime // Law Quarterly Review. – 1951. – Vol. 67. – P. 489–504.
3. Maguire M. Crime Data and Statistics // The Oxford Handbook of Criminology / Ed. by M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner. – Oxford: Oxford University Press, 2007.
4. Van Dijk J., van Kesteren J., Smit P. Criminal Victimization in International Perspective: Key Findings from the 2004–2005 ICVS and EU ICS. – The Hague: Boom Legal Publishers, 2007.
5. Jupp V. Methods of Criminological Research. – London: Routledge, 1989.
6. Aebi M.F., Tiago M.M. SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison Populations. – Strasbourg: Council of Europe, 2021.

7. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC), United Nations Economic Commission for Europe (UNECE). Manual on Victimization Surveys. – Geneva: United Nations, 2010.
8. Rustambaev m.h. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: darslik. – toshkent: tdyu nashriyoti, 2018.
9. Klaynard m., yiger p. Corporate crime. – new york: free press, 1980.
10. Ismailov b.i. Kriminologiya: darslik. – toshkent: o‘zbekiston respublikasi iiv akademiyasi, 2020.
11. O‘zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi kriminologik tadqiqotlar instituti. Jinoyatchilik holati to‘g‘risida statistik ma’lumotlar to‘plami. – Toshkent, 2024.
12. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. 2024-yil yanvar–dekabr oylarida respublika bo‘yicha ro‘yxatga olingan jinoyatlar statistikasi. – Toshkent, 2025.